

LA PREGÀRIA LITÚRGICA COM A RESPOSTA A LA PARAULA DE DÉU: UN EXEMPLE DE L'ANTIGA LITÚRGIA HISPÀNICA

per Joan LLOPIS
Institut de Teologia de Barcelona

La litúrgia de difunts de l'antic ritu hispànic —conegut també amb els noms de visigòtic i mossàrab— conté molts exemples de l'estreta vinculació que sempre hi ha hagut entre la litúrgia i la Bíblia, sobretot pel que fa a l'estructura mateixa de la pregària, la qual es presenta com a resposta de l'Església a la paraula de Déu proclamada o evocada.

Aquesta aportació —que un modest estudiós de la litúrgia dedica a un biblista eminent— es fixarà en la manera com aquest aspecte fonamental de tota pregària veritablement cristiana apareix en els ritus de sepultura propis de l'antiga litúrgia hispànica.

Si examinem amb deteniment els diversos manuscrits que contenen els ritus de sepultura esmentats —publicats gairebé íntegrament per dom Marius Férotin¹—, ens adonarem que els elements que integren la pregària són els següents: antífo-nes, responsoris, salms, *supplicationes*, oracions, *benedictiones*, *absolutiones*, *preces*, *clamores*. Ens interessa d'estudiar-ne l'estructura per tal de descobrir l'aspecte que constitueix l'objecte central del present article.

L'esquema complet de l'estructura més freqüent és aquest:

1. Responso, o Antífona amb un o més versicles de salm.
2. Salm.
3. *Supplicatio*, probablement recitada pel diaca.
4. Oració, dita pel sacerdot.
5. *Pater noster*.
6. *Benedictio*, a la qual el poble respon amb un triple *Amen*.
7. *Absolutio*, certament resada pel diaca.

1. M. FÉROTIN, *Le Liber Ordinum en usage dans l'Église wisigothique et mozarabe d'Espagne du cinquième au onzième siècle* (Monumenta Ecclesiae Liturgica 5), Paris, Didot 1904. Per a referir-nos a aquesta obra farem servir la sigla *LO*.

Posem-ne alguns exemples. En l'*Ordo in finem hominis diei* (LO 110s) les pregàries que es reciten immediatament després de la mort estan estructurades de la manera següent:

1. Responsori: Ecce ego.
3. *Supplicatio*: Oremus ut animam famuli sui inter agmina beatorum propitius conlocare dignetur.
4. Oració: Suscipe.
6. *Benedictio*: Christus Dominus.
7. *Absolutio*: In nomine Domini nostri Ihesu Christi anima eius requiescat in pace.

Abans de traslladar el cos del difunt, ja rentat i vestit, a l'església, es recita aquest conjunt (LO 112s):

1. Responsori: Dies mei (n'hi ha un altre de recanvi: Requiem eternam).
3. *Supplicatio*: Oremus ut animam famuli sui de loco ardoris eruat, et in locum lucis et refrigerii propitius conlocare dignetur.
4. Oració: Rogamus.
5. *Pater*.
6. *Benedictio*: Dominus Ihesus Christus.

El ritu de benedicció del sepulcre acaba amb un grup de pregàries ordenades així (LO 119s):

1. Antífona: In pace.
2. Salm: Portio mea (Sl 118,57. En el Ms. Silos 3 [LO 129] hi ha tots els versets fins al 64, és a dir, la secció *het* del salm).
3. *Supplicatio*: Oremus Dominum nostrum ut hoc tumulum nouitatis per angelum sanctum suum semper propitius uisitare dignetur.
4. Oració: Ineffabilis.
5. *Pater*.
6. *Benedictio*: Omnipotens Dominus.
7. *Absolutio*: In nomine sancte Trinitatis hoc tumulo nouitatis uisitent eum angeli salutis et pacis.

Acabada la benedicció del sepulcre, té lloc la deposició del cadàver, però abans hi ha aquest conjunt de fórmules (LO 120s):

1. Responsori: De manu inferni.
3. *Supplicatio*: Oremus ut animam famuli sui ab omni formidine demonice potestatis eripiat, et in consortio sanctorum angelorum propitius conlocare dignetur.
4. Oració: Nemo, Domine.
5. *Pater*.
6. *Benedictio*: Dominus Ihesus Christus.

I, finalment, un cop ja tancat el sepulcre, s'acaba d'aquesta manera (LO 125s):

1. Vers: Hec requies mea.

2. *Supplicatio*: Oremus pium et exaudibilem Dominum nostrum Ihesum Christum cum omni supplicatione rogemus: ut animam famuli sui ab omni tormento inferni eruat, et cum electis suis celesti in regno propitius conlocare dignetur.
4. Oració: Temeritatis.
5. *Pater* (o bé: Piissime).
6. *Benedictio*: Suscipe Deus piissime.
7. *Absolutio*: In nomine Domini nostri Ihesu Christi anima eius requiescat in pace.

El Ms. Toledo 35.7² conté al foli 44 un breu *Ordo ad commendandum corpora defunctorum*, que presenta els elements essencials de l'esquema:

1. Responsori: Orietur in tenebris.
4. Oració: Deus apud quem.
5. *Pater* (al manuscrit només figura la lletra P., que pot significar la conclusió «Prestante» o «Piissime»).
6. *Benedictio*: Cunctorum animarum.

L'*Ordo super sepulcrum quando clamore proclamatur* (LO 148) ofereix clarament la mateixa estructura:

1. Responsori: Requiem eternam.
3. *Supplicatio*: Oremus ut animam famuli sui Illius inter agmina / beatorum propitius conlocare dignetur/.
4. Oració: Christe rex.
5. *Pater* (clarament, ja que és introduït amb la frase típica: «proclamantes e terris»).
6. *Benedictio*: Christus Dominus.
7. *Absolutio*: In nomine Domini nostri Ihesu Christi, cuius commemoratio facta est, anima eius requiescat in pace.

La unitat fonamental que es troba sota l'esquema complet és la parella formada per *responsori* (o antífona i salm) i *oració*. El responsori és cantat per tots, l'oració és recitada pel celebrant, el qual recull en una fórmula els desigs de tots, tal com expressa el terme tècnic «colligere orationem», usada també en els nostres manuscrits (vegeu LO 144, 1: «ab episcopo oratio ista colligitur»).

Aquesta estructura no és altra cosa que l'evolució de la manera de recitar els salms utilitzada sobretot en els monestirs ja en els primers segles cristians: després de la salmòdia pausada de cada salm o d'una part del salm, el president de l'assemblea resumia les idees més sobresortints del salm en una breu fórmula de pregària³.

En el ritu hispànic de sepultura apareix constantment aquesta relació entre el cant del salm o del responsori i la recitació de l'oració corresponent. Podem afirmar que les pregàries funeràries són formades per la successió ordenada d'aquests

2. És reproduït en M. FÉROTIN, *Le Liber Mozarabicus Sacramentorum et les manuscrits mozarabes* (Monumenta Ecclesiae Liturgica 6), París, Didot, 1912, pp. 756s.

3. Cf. L. BROU - A. WILMART, *The Psalter Collects from V-VI Century Sources* (Henry Bradshaw Society 83), Londres 1949; J. PINELL, *Liber orationum psalmographus. Colectas de salmos del antiguo rito hispánico* (Monumenta Hispaniae Sacra, ser. lit. 8), Barcelona-Madrid 1972.

grups de cant i oració. Només de tant en tant apareix la forma desenvolupada que hem vist abans. Mirem què ens ofereix l'*Ordo in finem hominis diei* en aquest aspecte. L'ordre complet de deposició del cadàver s'estructura així (LO 120ss):

- (Depositio corporis ad sinistrum sepulcri)
- a. Responsori: De manu inferni.
Supplicatio.
Oració: Nemo, Domine.
Pater.
Benedictio: Dominus Ihesus Christus.
 - b. Antífona: Credo quia Redemptor.
Salm 24: Ad te Domine leuavi.
Oració: Quemadmodum.
 - c. Antífona: Memorare.
Salm 102: Benedic anima mea.
Oració: Memor esto, Domine.
 - d. Antífona: In sinu Abrahe.
Salm 145: Lauda anima mea.
Oració: Deus apud quem.
(Incensatio et depositio corporis in sepulcro)
 - e. Antífona: Si ascendero.
Salm 138: Domine probasti me.
Oració: Christe Dei Filius.
 - f. Antífona: Manus tua (Sl 138).
Oració: Suscipe, Domine.
 - g. Antífona: In pace.
Salm 118, 57-64: Portio mea.
Oració: In te, Christe Deus.
 - h. Antífona: Aperiat tibi Dominus.
Salm 22: Dominus regit me (es repeteix l'antífona a cada verset).
Oració: Domine Ihesus Christe.
 - i. Responsori: Requiem eternam.
Oració: Te, Domine.
 - j. Antífona: Terra.
Salm 23: Domini est terra.
(Cooperitio sepulcri)
Versus: Hec requies mea.
Supplicatio.
Oració: Temeritatis.
Benedictio: Suscipe, Deus.
Absolutio.

És possible que no sempre es cantessin totes i cada una de les antífones assenyalades, ja que és freqüent en els manuscrits visigòtics l'existència de peces de recanvi, que *ad libitum* podien usar-se segons les necessitats del moment. Però el que volíem destacar apareix amb una gran claredat: la unitat fonamental és formada per la parella: antífona i salm per un cantó, oració per l'altre, lligades entre ells íntimament. Només per posar un exemple d'aquesta vinculació entre el salm i la pregària, vegeu el text de l'oració que segueix el cant de l'antífona «Si ascendero» i del Salm 138. Aquest salm, que canta l'omnipresència i omnisciència de Déu,

inspira la idea que la protecció amorosa de Déu s'estén fins i tot a l'infern, d'on allibera les ànimes dels seus escollits:

«Christe Dei Filius, cui et celestia patent et inferna non latent: qui humaniter moriens ad inferos descendisti, et captiuos Auerni tecum remeans ad superos reportasti: precamur ut huius famuli tui animam, cuius hic modo corpus deponimus, letaturam suscipias in eternis sedibus. Sicque eum resurgere facias in die nouissimo, ut transformatus in gloria immortalitatis, infinitum tecum potiatur regnum omnibusque cum sanctis» (LO 122).

En aquesta pregària, també és interessant la relació de la davallada de Crist als inferns amb la realitat de la seva mort humana: correspon a la mentalitat dels antics, segons la qual morir equivalia a baixar al *sheol*.

Aquesta manera de pregar s'avé magníficament amb el ritme de tota pregària cristiana, la qual no parteix de la iniciativa de l'home, sinó que brolla com a resposta amorosa a la paraula de Déu. Únicament després d'escotar la paraula o de cantar-la amb accents inspirats per l'Esperit, pot l'home formular balbucejant les seves peticions, fent servir tot allò que ha après a l'escola de Déu. Aquest ritme no es trenca encara que s'hi intercalin unes altres peces, les quals únicament tenen la finalitat de destacar allò que és important. Així veiem que en l'esquema complet de pregària, utilitzat en els moments culminants del ritu de sepultura, tot contribueix a destacar la complementació harmònica dels dos pols de l'oració cristiana: invitació de Déu i resposta de l'home.

El cant del responsori, o millor, el de l'antífona amb el seu salm, al mateix temps que evoca la paraula de Déu, introdueix en un ambient de pregària, apte per a suscitar la resposta de l'home. La monició diaconal anomenada *supplicatio* convida el poble a associar-se a l'oració i en resumeix breument el contingut. El sacerdot, en nom de tots, prega Déu amb expressions inspirades en els conceptes del salm o del responsori. Sovint aquesta oració s'acaba amb la recitació del *Parenostre*. Després, amb la triple fórmula de la *benedictio*, subratllada pel triple *Amen* del poble, el celebrant uneix en una sola pregària les peticions per als fidels vivents amb els desigs de felicitat eterna per als difunts. Finalment el diaca, invocant el nom de Jesús o el de la Santíssima Trinitat, conclou desitjant el repòs etern per a les ànimes de tots els difunts.

No cal insistir en el valor teològic i pastoral d'aquesta manera de pregar pels difunts. Es respecta el ritme de la pregària; hi ha unitat de pensament al llarg del desenvolupament de l'oració, i varietat d'intervencions dels diversos actors de l'acció litúrgica, íntimament units entre ells i degudament jerarquitzats; i, finalment, el poble no sols s'uneix a l'acte de la pregària, sinó que és associat també a l'objecte de les peticions. No pot expressar-se millor la connexió entre els fidels que encara lluiten a la terra i els que han entrat en el més enllà per tal de participar del triomf dels elegits.

Tot plegat, cal veure-ho com un fruit madur del lligam fecund entre la paraula de Déu i l'oració de l'Església, entre la Bíblia i la litúrgia.

Joan LLOPIS

Entença, 59 s/a, 2^a.

08015 BARCELONA

Summary

The prayers' structure that goes with the burial rites of the old Spanish liturgy (named Visigothic and Mozarabic) shows clearly the fidelity to one of the basic laws of Christian prayer: the Church answer to the proclaimed or evoked Word of God. A review of the main manuscripts of the old, Spanish rites proves that the normal scheme of prayers for the death has a song of a biblical psalm or of a responsory inspired in the Bible and a prayer having in it expressions of the psalm or the responsory: it's a ripe fruit from the link between the Word of God and the Church's prayer, the Bible and the Liturgy.